

Research Article

Türk Şiirinde Tütün ve Sigaranın Zararları

The Harms of Tobacco and Smoking in Turkish Poems

Kelime Erdal

Öz

Uygar dünyanın tütünlü tanışması, Amerika'nın keşfiyle başlar. Özellikle gemicilerin kolaylıkla alıştığı tütün, 16. Yüzyılın başında Avrupa'ya götürülerek orada ekilmeye başlanır. Tütün kullanma alışkanlığı kısa sürede Avrupa'ya yayılır. Anadolu'ya ilk kez 17. yüzyıl başında Avrupa'dan gelen tütün, yaygın bir kullanım alanı bulur. 1880'lerde sigara üreten bir makinenin bulunması, sigaranın, giderek yaygın tütün kullanım biçimi olmasını sağlar. 1918'de sigara sanayiinin gelişmesiyle, tütün alışkanlığı, tüm dünyaya yayılır.

Sigara içme alışkanlığı, günümüzde en önemli sağlık sorunlarının kaynağı durumundadır. İnsanlar, ciddi hastalıklara yakalanacaklarını bilmelerine karşın bu alışkanlıklarını bırakmayı düşünmemekte ya da bırakamamaktadırlar. Sigaranın sağlığa zararları sadece tahmin edilen bir keyfiyet olmaktan çıkmıştır. Sigaranın belirli hastalıkların ortaya çıkmasına tek başına ya da başka zararlı etkenlerle bir arada yaptığı katkı oranı, belli bir yaşa varmadan ölme tehlikesini arttıran ölçüsü, toplumdaki tüm ölümlere katkısı, yapılan araştırmalarla kanıtlanmıştır. Önenebilecek hastalık sebeplerinin başında sigaranın geldiği artık kabul edilmektedir.

İnsanın duygu ve düşüncelerini, özlem ve dileklerini estetik ölçüler içinde anlatan bir sanat dalı olan edebiyatın, insan sağlığını ciddi anlamda tehdit eden sigara içme alışkanlığına duyarsız kalması beklenemez. Araştırmada, bu hassasiyetten yola çıkılarak: Tütün ve sigaranın tarihsel serüveni nasıldır? Sigaranın zararları, kaynak kitaplarda nasıl yer almaktadır? Sigara içme alışkanlığı, bir edebiyat türü olan şiire nasıl yansımaktadır? Şairler, sigara söz konusu olduğunda en çok hangi hususları vurgulamaktadır? Sorularına yanıtlar aranmıştır. Elde edilen bulgular doğrultusunda sonuçlara ulaşılmış ve önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler

Tütün • Sigara • Şiir • Hastalık • Ölüm • Kanser • Sigarayı Bırakma

Abstract

Correspondence to: Kelime Erdal, E-mail: kelime@uludag.edu.tr

Bursa Uludağ Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Bursa, Türkiye

*Bu çalışma Doç. Dr. Kelime Erdal tarafından Çağdaş Türk Edebiyatında, sigara kullanımını ve zararlarını anlatan şiirlerin yorumlanmasıyla oluşturulmuştur. Modern Türk şiirinde bağımlılık derecesinde sigaranın zararları ve bırakılmasının sağlık açısından önemini nasıl anlatıldığı tespit edilmiştir. Çoğumuzun dikkatini bile çekmediği Türk şiirinde sigara bağımlılığı bütün gerçekliği ve zararlarıyla ortaya konarak sunulmuştur.

ORCID ID of the author: K.E. 0000-0001-8205-2530.

To cite this article: Erdal, K. (2019). Türk şiirinde tütün ve sigaranın zararları. *Addicta: The Turkish Journal on Addictions*, 6(4), 381-403.

<http://dx.doi.org/10.5152/addicta.2020.19105>

Meeting of modern World with tobacco starts with the discovery of America. Tobacco, to which especially the seaman gets used to, begins to be cultivated by bringing the Europe at the beginning of 16th century. The habit of using tobacco was spread through Europe in a short time. Having been brought to Anatolia first time at the 17th century, tobacco found a large usage area. Inventing a machine which produces cigarette in 1880s enabled it to be a common way of using tobacco. The habit of tobacco was spread the whole World with the help of development in cigarette industry in 1918.

The habit of smoking has become the source of most important health problem at this moment in life. People haven't thought or been able to quit it although they are aware of the fact that they will be caught with serious illnesses. Health risk of cigarette has been out of matter, which was thought only once. It was brought home with the help of studies carried out that cigarette has an effect on development of some disorders by itself or with some other factors by gathering; increases the danger of life before reaching some certain ages; contributes to the all deaths in society. Nowadays it is accepted that cigarette is on the top of suppressible illnesses list.

It cannot be anticipated that literature, which is a branch of art that tells emotions, thoughts, longing and desires of human in an aesthetic size, isn't insensitive against the habit of smoking; threatening the health of human. In this study some answers to specific questions were investigated by taking the road with this delicacy. How was the historical adventure of tobacco and cigarette? How are the losses of smoking mentioned in the source books? Of which aspects do poets stress when it comes to smoking? Results were found out in the direction of the facts gathered and suggestions were made.

Keywords

Tobacco • Cigarette • Poem • Illness • Death • Cancer • Quit Smoking

Giriş

Sigara içmenin tarihi, M.Ö. 3000'li yıllara dayanır. Eldeki veriler, o tarihlerde Mısırlılar ve Güney Amerika'daki Maya Hintlileri arasında dini ve resmi törenlerde, büyü ve sihir olarak kurutulmuş bitkilerin yakıldığını ve tütsü olarak kullanıldığını göstermektedir. Böylece ilk içicilik tespit edilmiştir. Tütün bitkisi yüzyıllar önce yani tarih öncesi dönemlerde yeni dünya yerlileri tarafından keyif verici bir madde olarak kullanılmaktaydı. Günümüzde tütün yaprakları enfiye, çiğneme, nargile, pipo, puro ve sigara şeklinde kullanılmaktadır. Ama yine de tütün denilince akla ilk olarak sigara gelmektedir (Kutlu, 2002).

Uygar dünyanın tütünle tanışması, Amerika'nın keşfiyle başlar. Özellikle gemicilerin kolaylıkla alıştığı tütün, 16. yüzyılın başında Avrupa'ya götürülerek orada ekilmeye başlanır. Tütün kullanma alışkanlığı kısa sürede Avrupa'ya yayılır. Anadolu'ya ilk kez 17. yüzyıl başında Avrupa'dan gelen tütün, toplumda yaygın bir kullanım alanı bulur. 1880'lerde sigara üreten bir makinenin bulunması, sigaranın giderek yaygın tütün kullanım biçimi olmasını sağlar. 1918'de başlayan sigara sanayiinin gelişmesiyle, tütün alışkanlığı tüm dünyaya yayılır. Bugün bir dünya salgını niteliği almış olan sigara alışkanlığının yaygınlaşması, 20. yüzyılın bir olgusudur (Aşut, 1993). Tütünün ilk kullanılış şekli, kurutulmuş yapraklarının ufalanarak bir boru ucundan yakılması ve borunun öteki ucundan çıkan dumanın içe çekilmesi şeklindeydi. Sonradan ilkel

puro kullanımı başladı, ilkel lüle ve çubuklarla içim şekli yayıldı. Tütünün 1601 tarihinde İngiliz gemicileri tarafından İstanbul'a getirildiğini ve göğüs hastalıklarına iyi geldiği rivayetiyle bütün Türkiye'ye süratle yayıldığını Kâtip Çelebi'den öğrenmekteyiz (Uzunca, 2002). Oysa sigara, başlı başına bir hastalık nedenidir. Sigara ve dumanında en az 300 çeşit zararlı kimyasal madde vardır. Bunların başında, bilinen en şiddetli zehirlerden olan nikotin gelir. Nikotinin tababette kullanım alanı yoktur; sadece haşaratı öldürmeye yarar. Günde bir paket sigara içen kişi, hayatından en az beş yıl kaybeder. Sigara, ölümün oltasında mutluluk veren bir yem gibidir. Bir adet sigarada bulunan zararlı maddeler, bir kişinin damarına zerk edilse, birkaç dakikada ölüm vukua gelir. Sigara içenlerde akciğer kanserine yakalanma oranı, içmeyenlere kıyasla yirmi kat fazladır. Günde iki ya da daha fazla sigara içenlerde kansere yakalanma sıklığı 30-40 misli artış göstermektedir. Sigara dumanındaki zararlı maddeler vücuttan idrar, süt veya ter ile atıldıkları için böbreklere, süt emen bebeklere ve deri dokusuna zarar vermektedir (Yeğin, 1992).

Sigaranın sağlığa zararları sadece tahmin edilen bir keyfiyet olmaktan çıkmıştır, bu zararlar artık ölçülebilmektedir. Sigaranın, belirli hastalıkların gelişmesine tek başına ya da başka zararlı etkenlerle bir arada yaptığı etki oranı, belli bir yaşa varmadan ölme tehlikesini arttıran ölçüsü, toplumdaki tüm ölümlere katkısı, yapılan araştırmalarla belirlenmiştir. Önlenilecek hastalık sebeplerinin başında sigaranın geldiği artık kabul edilmektedir. Bu, sadece gelişmiş ülkeler için değil, bizim gibi orta düzeyde gelişmiş ülkeler için de geçerlidir. Sigara içenlerde ölüm oranı her yaşta hem erkekte hem kadında içmeyenlere kıyasla hep daha yüksektir. Sigaraya bağlı ölüm fazlalığı, diğer yaşlara nazaran 45-54 yaşları arasında en yüksektir. Zift ve nikotin miktarı yüksek olan sigaraların daha tehlikeli olduğu gözlenmişse de bu maddeleri düşük sigara türlerini içenlerin dahi ölüm oranları, içmeyenlerden daha yüksektir. Ölüm fazlalığı, içilen sigara sayısına, içmeye başlanan yaşa ve içine çekme derecesinde de bağlıdır (Onat, 1986). Günümüzde insan sağlığını tehdit eden en önemli çevresel etkenin sigara içme alışkanlığı olduğu ve bu alışkanlığın birçok hastalığın oluşumuna zemin hazırlaması yanında çeşitli sistemlerde de olumsuz etkiler yaptığı bilinmektedir. Elde var olan verilerle 40-50 yıl içerisinde sigara nedenli ölüm sayısının 10 milyon üzerinde olabileceğinin varsayılması, bu alışkanlığın önemli bir halk sağlığı sorunu olarak kabul edilmesini gerektirmektedir (Pekşen, 1995).

Sigara içimiyle oluşan inflamasyon hem hava yolu sekresyonlarını akut olarak arttırmakta hem de hava yollarında kalıcı olarak anatomik değişikliklere yol açmaktadır. Sigara içimi, kronik obstruktif akciğer hastalığının gelişmesinde en büyük risk faktörlerindedir. Amfizemli hastaların büyük çoğunluğunu sigara içenler oluşturmaktadır. Sigara, kronik bronşitin de en önemli risk faktörlerindedir (Ak-kaya, 2002).

İnsanlara verdiği zarara rağmen sigara içenlerin sayısı gün geçtikçe artmaktadır. Sigara içimi tipik olarak çocukluk ve ergen yaşlarda başlamakta eğer bu yaşlarda sigaradan uzak kalırsa, kişi sigaraya başlamamaktadır. Ancak günümüzde sigaraya başlama yaşı 7-12 yaş grubuna kadar düşmüştür. Sigaraya başlama nedenleri arasında en başta, ailede anne-baba ve kardeşin sigara içiyor olması ve gençlerin onlara özenmeleri gelmektedir. O halde anne ve babalara bu konuda büyük görevler düşmektedir. Anne ve babalar çocuklara öğüt vermek yerine kendi tecrübelerinden yararlanarak çocukları sigara içme alışkanlığından vazgeçirmelidirler (Özer, 2003).

Sigara içme alışkanlığı günümüzde en önemli sağlık sorunlarından biridir. İnsanlar ciddi hastalıklara yakalanacaklarını bilmelerine karşın bu alışkanlıklarını bırakmayı düşünmemekte ya da bırakamamaktadırlar. Sigarayı bırakmalarının kesin olarak söylenmesine rağmen çoğu insan kendisini boşlukta hissedeceğini, dikkatinin dağılacğını, iş veriminin düşeceğini, duygu ve düşüncelerini ifade etmekte zorluk çekeceğini ve kimi kez de daha da ileri giderek sigarasız yaşayamayacaklarını söylemektedir. Nikotin bağımlılığı ve sigara bırakmanın zorluğunun, nikotinin psikofarmakolojik etkilerinin yanı sıra genetik ve çevresel faktörlerden kaynaklandığı varsayılmaktadır. Sigara içmeyi sürdürmede aracılık eden olası diğer önemli unsurlar arasında zeka, sosyoekonomik durum ve kişilik özelliklerinden oluşan kişisel etmenler bulunmaktadır (Bozkurt Zincir ve arkadaşları, 2012: 161).

Yöntem

Nitel araştırma, gözlem görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma olarak tanımlanır. Başka bir deyişle nitel araştırma, kuram oluşturmayı temel alan bir anlayışla sosyal olguları bağlı buldukları çevre içerisinde araştırmayı ve anlamayı ön plana alan bir yaklaşımdır (Yıldırım ve Şimşek, 2000: 19). Bu çalışmada, insan sağlığına olumsuz etkileri olan sigaranın Türk şiirine nasıl yansıtıldığının ortaya çıkarılması amaçlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda, nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar. Doküman incelemesi, tarihçilerin, antropologların, dilbilimcilerin, sosyologların ve psikologların kullandığı bir yöntem olarak bilinir (Yıldırım & Şimşek, 2000). Türk edebiyatının önemli bir geleneği olan anonim halk şiiri, yüzyıllar boyunca Türk halkının duygusunu, inancını, zevkini, acısını, neşesini, dünya görüşünü, ideallerini içinde barındıran bir hazine gibi günümüze taşımıştır (Yılar, 2015). İnsanın duygu ve düşüncelerini, özlem ve dileklerini estetik ölçüler içinde anlatan bir sanat dalı olan şiirin, insan sağlığını tehdit eden tütün ve sigara içme alışkanlığına duyarsız kalması beklenemez. Araştırmada, bu hassasiyetten yola çıkılarak: Tütün ve sigaranın tarihsel serüveni nasıldır? Tütün ve sigaranın zararları,

kaynak kitaplarda nasıl yer almaktadır? Tütün ve sigara içme alışkanlığı, bir edebiyat türü olan şiire nasıl yansımaktadır? Şairler, tütün ve sigara söz konusu olduğunda en çok hangi hususları vurgulamaktadır? Sorularına yanıtlar aranmıştır. Araştırmaya, hem internet ortamında yer alan tütün ve sigara konulu şiirler hem de basılı kaynaklardaki şiirler dahil edilmiştir. Araştırma sonunda, elde edilen bulgular doğrultusunda sonuçlara ulaşılmış ve önerilerde bulunulmuştur.

Bulgular

Bu başlık altında, araştırma kapsamında incelenen şiirlerin tematik değerlendirme sonuçları verilmiştir.

Hastalık ve Ölüm

Uzun yıllar sigara içen insanların öksürük, balgam çıkarma ve efor kapasitelerinde azalma problemleri görülür. Ancak tüm dünyada sigara karşıtı hareketlerin en güçlü dayanağı, sigara ile akciğer kanseri ilişkisinin belirlenmiş olmasıdır. Keyif verici bir madde olarak tanınarak sigara kullanımının hızla yayılması, neden olduğu hastalıklar anlaşılincaya kadar hiçbir engel tanımamıştır. Önceleri bazı sakıncaları görülse de ancak akciğer kanseri gibi ölümcül bir hastalığın gelişmesindeki rolü anlaşıldığında, sigara ile savaş, bilim adamlarının karşısına kaçınılmaz bir görev olarak çıkmıştır. Yirminci yüzyılın başlarında nadir bir hastalık olan akciğer kanseri, günümüzde kansere bağlı ölümler arasında en fazla ölüme neden olan, en öldürücü kanser olma özelliğini kazanmıştır. Birçok açıdan akciğer kanseri, son yüzyılın sosyal, kültürel, ekonomik ve politik çözüm bekleyen bir problemidir. Akciğer kanseri ve sigara tüketimi ilişkisini gösteren birçok çalışma vardır (Karadağ, 2002).

Sigara, özellikle gelişmiş ülkelerde erken yaşta ölüme neden olan en önemli faktördür. Sigara içen ve içmeyen kişiler arasında, 54 yaş altı ölüm oranları sigara içenlerde 2,5 kat daha fazla olarak görülmektedir. Sigara kullanımı, kanser ve aterosklerozu da içeren birçok hastalık için bir risk faktörü olarak kabul edilmektedir. Bir risk faktörü olarak sigaranın bu hastalıkların oluşumunu nasıl hızlandırdığı ise çok açık değildir (Bora, 2002).

İnsan hayatını ciddi olarak tehdit eden sigaranın zararları, ozanların şiirlerinde de yerini almıştır. Cemallettin Akbaş, “Sigaranın Zararı” şiirinde, sigaranın sebep olduğu hastalıklara vurgu yaparken sigara içmemeyi öğütler. Sigara içen kişi, doktor doktor gezse de derdine çare bulamayacaktır. Şair, sigaranın başta verem ve kanser olmak üzere çoğu hastalığın sebebi olduğunu belirtir.

Doktor doktor gezdirir,

Öksürükten öldürür,

Hayatları söndürür,
İçmeyelim sigara.
Sigara çok zararlı,
Olmaz ki bir yararı,
Verin artık kararı,
İçmeyelim sigara.
Dumanı zehir saçar,
Ciğerde yara açar,
İnsanı eder naçar,
İçmeyelim sigara.
Veremin arkadaşı,
Kanserin kan kardeşi,
Hastalıkların başı,
Sigaradır sigara (<https://www.antoloji.com>, E.T. 12.05.2019).

Ahmet Acar, “Sigarayı Bırak” şiirinde, sigaranın maddi manevi her açıdan zararlı olduğuna vurgu yapar. Sigara, ciğerlere ve cebe zarar veren, erken yaşlandıran, benzi solduran, ocağı söndüren, fakirleştiren, insanı yiyip bitiren, nefesi kokutan “sarı zehir”dir.

Sigarayı içerek
Kanserden ölenler çok.
Kömür karası saçın
Sonra oluverir ak.
Zehirleme kendini
Sen de sigara bırak.
Sarı zehir sigara,
İsin, dumanın kara
Her gün içen fukara,

Bırak yaşamaya bak.

Hava basıp tüttürme,

Yaşamını yitirme.

Tedbir senin elinde,

Ciğerini yitirme.

Nikotin yer bitirir,

Sana zulüm getirir,

Ocağını söndürür,

Bırak, yaşamaya bak.

Pakla zehri bedenden,

Örnek al ölüp gidenden,

Bahanedir kederden,

Güzel yaşamaya bak.

Madden, manen zarar,

Adam gibi ver karar.

Kokutma nefesini,

Sen de sigara bırak (<https://www.antoloji.com>, E.T. 15.05.2019).

Osman Karahasanoğlu, “Bak Öksürük Tutmuş” şiirinde, sigaranın sebep olduğu öksürüğe, nefes darlığına, pis kokusuna ve sağlığı yok etmesine dikkat çekmektedir.

Bak öksürük tutmuş, nefes alamaz.

Yanında kokudan, kimse duramaz.

Sağlıklı bir beden sende kalmaz,

Bırak sigarayı, kurtulsun beden (<https://www.antoloji.com>, E.T. 22.05.2019).

Vedat Sadioğlu, “Sigarayı Bırak” şiirinde, sigaranın günümüzde sağlık için ciddi tehlike olduğuna ve bağımlılık yaptığına dikkat çeker. Sigaranın ölüme sebep olduğu belirtildikten sonra, sigara içenlerin ölüm oranları da şiirde vurgulanmıştır.

Çağın en büyük sorunlarından,

İnsan sağlığı için ciddi tehlike.

Sigara, içeni hasta yapan,

Sigara, bağımlılık yapan madde.

Dört binden fazla zehir içinde,

İçeni kanser de yapar öldürür de.

Her yıl 100 bin ölüm yurdumuzda,

5,5 milyon insan ölüyor dünyada (<https://www.antoloji.com>, E.T. 22.05.2019).

Şükrü Öksüz, “Sigarayı Bırak” şiirinde, sigaranın kalp damar hastalıklarına ve dolayısıyla ölüme yol açabileceğine değinmiştir.

İçenlerin nabzı yüksek atıyor,

Kalplerine sanki bir şey batıyor.

Dumanın içinde ölüm yatıyor,

Sigarayı bırak sağlıklı yaşa (<https://edebiyatvesanatakademisi.com>, E.T. 25.05.2019).

Ahmet Deniz’in “Sigarayı Bırak” başlıklı şiirinde, sigaranın sağlığı ve geleceği mahveden bir zehir olduğu, hayatın tadını kaçırdığı ve sigaranın sebep olduğu hastalıklardan dönüş olmayacağı vurgulanmaktadır.

Yıllardır sigara içiyorsun ne oldu?

Zehir gibi nikotin ciğerlerine doldu.

Geleceği ümitle beklerken

Gül benzin sarardı soldu.

“Ah, vah” desen geri gelmiyor hayat,

Yediklerin tatsız tuzsuz, sanki bayat,

Bunlardan ders çıkar, sigarayı sen de bırak (<https://www.cnnturk.com>, E.T. 28.05.2019).

Resul Cıvcık, “Sigara” şiirinde sigaranın kangren ve kanser yapacağını, hatta sigaranın her türlü hastalığı yayabileceğın vurgular. Sigaranın zarar verdiği insanlar arasında yaş sınırlaması da yoktur. Sigara, yaşlı genç demeden kimsenin gözünün yaşına bakmayan bir zehirdir.

Bir tane içersen etkiler kapar,

Tiryaki olanlar zehrine tapar.

El ayak demeden kangren yapar,

Yaşlı genç dinlemez kıyar sigara.

Verdiğın parayı fakire yedir,

Sorarım içene lezzeti nedir?

Gücünü kaybetme, olası kadir,

Dişlerini ziftle boyar sigara.

Daha hiç görmedim mahsul biçeni,

Rahatsız ediyor yoldan geçeni.

Akciğer kanseri yapar içeni,

Dalağın, ciğerin oyar sigara.

Resul’ün yıllarca selesi doldu,

Şu lanet zıkkımın kölesi oldu.

Bedenim organım bölesi oldu,

Her türlü kanseri yayar sigara (<https://www.edebiyatdefteri.com>, E.T. 20.06.2019).

Mehmet Postallı, “Sigara: Zehir” şiirinde, sigaranın maddi zararının yanında, insanı öldüren bir zehir olduğunu vurgular.

Açmak istiyorsan içine yara,

Acıma parana, yak bir sigara!

Sonra ciğerine zerk eder zehri;

Nefessiz bırakır, sokar mezara (<https://www.antoloji.com>, E.T. 20.06.2019).

Cengiz Aksu, “Sigara - Çağın Vebası” şiirinde, sigaranın kendisine verdiği zararı fark edince onu nasıl bıraktığını anlatır. Sigara, masum duran ve insana tuzak kuran bir cellat gibidir. Kalbe ve ciğere zarar verir, ocak söndürür.

Her yandan insana tuzak kuran,
Kalbi ciğerleri her dem yoran,
Cellat ama masum gibi duran,
Sigara seni verdim yellere.

Her yeri her şeyi zehirleyen,
Nefes nefes daima öldüren,
Sigarasın sen ocak söndüren,
Sigara seni astım tellere.

Kandım da içtim ben de üç paket,
Öksürükler oldu bana roket,
İçmeme vermediler plaket,

Sigara layıksın sen yerlere (<https://www.edebiyatdefteri.com>, E.T. 20.06.2019).

Erdoğan Çalışkan, “Sigara” şiirinde, özenti ile başladığı sigaranın zamanla müptelası olduğunu ve zararını bile bile bu alışkanlığı edindiğini belirtir.

Neyine özenip müptelan oldum,
Toplumdan huzuru silen sigara.
Zararlı bilirdim, dudakta buldum,
Perişan ederken gülen sigara.
Yıl altmış dokuzda direnci kırdım,
Her ah çekişimde dost gibi gördüm.
Kırıştım, kırk yılda bedeni yordum,

Erdoğan’dan ömür çalan sigara (<http://www.edebiyatevi.com>, E.T. 22.06.2019).

İbrahim Kilik, “Sigara” şiirinde, sigaranın sessiz sedasız bir şekilde hücreleri yok eden zararlı bir alışkanlık olduğunu vurgular. Sigara, bir yandan havayı kirletirken diğer yandan nefes almaya engel olmaktadır.

Sadra şifa değil ki eder bizi maskara,
 Aksırıkla tıksırık ikliminde kol gezer.
 Nikotin mümessili kesintisiz sigara,
 Vücutta hücreleri sessiz soluksuz ezer.
 Hem havayı kirletir hem soluğa ket olur,
 Tütün mamulü denir, masum sanır duyanlar.
 Onun olduğu yerde insanlar zehir solur,

Her dem tiryakisidir arsız nefse uyanlar (<https://www.edebiyatdefteri.com>, E.T. 22.06.2019).

Vahap Ünsal, Tütün Sigara şiirinde, tütün ve sigaranın ölüme sebep olacağını belirtir.

Sigara içmeyin heves duymayın,
 Öldürür genç iken tütün sigara.
 Dosta arkadaşına ikram etmeyin,
 Öldürür genç iken tütün sigara.
 Heves duyar insan çeker içine,
 Her nefeste aklar düşer saçına.
 Yaşlıymış genç imiş bakmaz yaşına,
 Öldürür genç iken tütün sigara.

Yüzde yüz kanserdir bu işin sonu,
 Doktorda çare yok kapanır konu.
 Çok uzak değildir kabrin yolu,
 Öldürür genç iken tütün sigara (<https://www.edebiyatdefteri.com>, E.T. 15.12.2019).

Çetin Korkmaz, Tütün Sarıyorum Ciğerlerime şiirinde, tütünü ölümle eşdeğer tutar ve ölmek için tütüne sarılır.

Susuz çöllerde aranan yalan,

Buldum sandım seni ama

Hem sen, hem ben talan,

Tütün sarıyorum ciğerlerime.

Sensizlik öldürmeden

Alıp beni götürsün diye

Tütün sarıyorum ciğerlerime

Senden önce öldürsün diye (<https://www.edebiyatdefteri.com>, E.T. 15.12.2019).

Şemsi Yastıman, Tütünname, (Harap Etti Tütün Beni) şiirinde, tütünün sağlığa olumsuz etkilerini sıralar, hangi hastalıklara sebep olduğunu belirtir. Sigara içenlerin, içmemeleri konusunda mutlaka uyarılmalarının gereğine işaret eden Yastıman, zararın neresinden dönülse kardır anlayışı ile sigarayı bıraktıktan sonra insan vücuduna sağlayacağı faydalar üzerinde durmaktadır.

Doktorlar boşa mı söyler?

İçmen deyi telkin eyler.

Duyun ey hanımlar, beyler,

Harap etti tütün beni.

Sağlam idim, oldum çürük.

Sinem oldu sanki körük.

Uykuda dahi öksürük,

Harap etti tütün beni.

Hastalığı seri seri,

Nefes darlığı, kanseri.

Hele midede ülseri,

Harap etti tütün beni.

Şemsi der: Bu vaziyetim

Kendimeymiş eziyetim

İçenlere vasiyetim:

Harap etti tütün beni (Ülgen, 2007: 322).

Tütün içmeyi insanın kendisine verdiği eziyet olarak gören Şemsi Yastıman, tir-yakisi olduğu tütünü kendisi gibi içenlere, içmemeleri için kendini örnek göstererek, Tütüname'sini "Harap etti tütün beni" dizesiyle sonlandırır (Ülgen, 2007: 319).

Mehmet Dağal, İçme Bu Tütünü şiirini, babasının tütün içmesini istemeyen bir kişinin ağzından yazmıştır.

Sen öksürüyorsun benim ciğerim sızlar,

İçme babacığım sen bu tütünü.

Bu illetten söndü nice bacalar,

İçme babacığım sen bu tütünü.

Doktor da söyledi bırak be amca,

İçme babacığım sen bu tütünü.

Öğüt verdi dostların baba yıllarca,

İçme babacığım sen bu tütünü (<https://www.edebiyatdefteri.com>, E.T. 03.07.2019).

Hacı Veli Soylu, Tütün şiirinde hem sigaranın sağlığa zararlarını anlatır hem de herkese sigarayı bırakma çağrısı yapar.

Paketinde yazar, içme öldürür.

Dumanı çektikçe sanır güldürür.

Doktordan garanti kanser görülür,

Lime lime eder seni çürütür.

Bir çok hastalığın sebebi tütün.

Uyuyan gözleri artık bir açın.

Kaç milyar cirosu hele bir bakın,
Sigaraya karşı siz de savaşın.

Veli diyor sigarayı bırakın.

Elin uşağına avuç açmayın.

Olay beyninizde, buna inanın,

Dumansız hayata pencere açın (<https://www.antoloji.com>, E.T. 17.12.2019).

Şair Ruhsati, Bir Destan Söylesem Tiryakilere şiirinde, tütün bağımlılığının sağ-
lığa zararlarını sıralar. Bu şiirde, tütün bağımlılığının önce maddi sorunlara ve tütün
bulamamaya, bunun sonucunda da kadına şiddete sebep olduğu üzerinde durulmak-
tadır. Bu bakış açısı, incelenen diğer şiirlerde bulunmamaktadır.

Tiryaki tütünü gayet pek sever,

Birini sarmadan birini eğer.

Tütün tükenince karıyı döver,

Erkeğim diye de kurulur m'ola?

Güzel paranızı vermen tütüne,

Yazık ömrünüze bütün bütüne.

Düşünün bir kere ondan kötü ne,

Bu kötüyle kabre girilir m'ola?

Tütünün ağusu ciğeri sarar,

İçmeyen fehmetmez, içene zarar.

Göğüs tutulunca hendeği yarar,

Aceb kazma kürek bulunur m'ola? (Kaya, 1999).

Veli Avcı, Sigaram şiirinde sigaranın hem maddi zararından hem de sağlığa zara-
rından bahseder. Şair, kendisini sigara içemeye itenin de şeytan olduğuna inanmak-
tadır:

Yak diyor gene kör şeytan,
 Seni ben yakarım ya, sen de beni zehirlersin.
 Ele verirsin cebimdeki serveti,
 Yele verirsin ömrümü (Seyitoğlu, 2007: 352).

Yaşama Bağlılık

Sigara, daha çok hastalık ve ölümü çağrıştırdığı için şiirlerde, ölüm düşüncesinin karşıtı olan yaşama bağlılık da vurgulanmaktadır. Sigara içmeyi bırakmak, bir anlamda ölümden uzaklaşıp yaşama bağlanmak anlamına gelmektedir. İncelenen şiirlerde, yaşama bağlılığın ölüm duygusu kadar sık vurgulanmadığı görülmüştür. Şairler, okuyucularını sigaradan uzaklaştırmak ve daha etkili olması için daha çok hastalık ve ölümü vurgulamışlardır. Cemallettin Akbaş, “Sigaranın Zararı” şiirinde sigara içmenin hayatın sonu olduğunu vurgularken, canını sevenlerin sigara içmeyeceğini belirtir.

Hayatı tanıyorsan,
 Canını seviyorsan,
 Yaşamak istiyorsan,
 İçmeyelim sigara (<https://www.antoloji.com>, E.T. 22.06.2019).

Ahmet Acar, “Sigarayı Bırak” şiirinde, hayatın sigarasız güzel yaşanacağına vurgu yapar.

Sigarayı bırak,
 Güzel yaşamaya bak (<https://www.antoloji.com>, E.T. 22.06.2019).

Şükrü Öksüz, “Sigarayı Bırak” şiirinde, sigara içen kişinin yaşamının boşa geçeceğini ve genç yaşta yaşlanacağını vurgularken sigarayı bırakmanın sağlıklı yaşam anlamına geleceğini anlatır.

Elinden at onu, içine çekme.
 Yaşadığın yıllar geçmesin boşa.
 Alışıp da ona, genç yaşta çökme,

Sigarayı bırak sağlıklı yaşa (<https://edebiyatvesanatakademisi.com>, E.T. 02.07.2019).

Çoğu insan ve özellikle gençler, sigaraya arkadaş çevresinde, merak duygusuyla başlayabilmektedirler. Şair Şükrü Öksüz, bu konuda insanları uyarır.

Sakın merak edip sigara alma.

Seyredip dumanı hülyaya dalma.

Çirkin bir kokuyu çevrene salma.

Sigarayı bırak, sağlıklı yaşa (<https://edebiyatvesanatakademisi.com>, E.T. 02.07.2019).

Maddi Kayıp

Sigaranın keyif verici özelliği inkâr edilemez bir gerçektir. İnsanlar bu keyfi yaşamak için bir bedel ödemeleri gerektiğini bilerek sigaraya içmeye başlar ve içmeye devam ederler. Ancak her bireyin bedel ödeme gücü ve bu olaya bakış açısı farklıdır. Ekonomik açıdan başka harcamalardan kısılan gelirin bir bölümü sigaraya ayrılırken, sigaradan alınan keyfin bedeli olarak harcanan bu para, insanların bilinçli olarak ödedikleri bir bedeldir (Karadağ, 2002: 155). Çoğu insan, maddi durumu iyi olmasa da diğer ihtiyaçlarından kısarak sigara içmeye devam etmektedir.

Cemallettin Akbaş, “Sigaranın Zararı” şiirinde, sigaranın hem cana hem cebe verdiği zarardan bahseder.

Cemal der ki sigara,

Hem can alır hem para.

Ciğerler kara kara,

İçmeyelim sigara (<https://www.antoloji.com>, E.T. 02.07.2019).

Osman Karahasanoğlu, “Bak Öksürük Tutmuş” şiirinde, öksürüğün ciğerlere verdiği zarardan ve yiyeceğe verilecek paranın sigaraya gitmesinden, sigarayı bırakarak kurtulmanın mümkün olduğunu vurgular.

Çektiğin nefeste ciğere yazık,

Verdiğin parayla alırsın azık,

Dumanı yel alır, sana bir kazık,

Bırak sigarayı, kurtul bu dertten (<https://www.antoloji.com>, E.T. 02.07.2019).

Şükrü Öksüz, “Sigarayı Bırak” şiirinde, sigaranın maddi zararı ve hastalıkların kaynağı olmasından bahsederek, tüm bu sorunlardan sigarayı bırakarak kurtulmanın mümkün olacağını belirtir.

İçen kişileri tamtakır soymuş,

Organların hepsi zehire doymuş,

Tüm hastalıkların sebebi oymuş,

Sigarayı bırak, sağlıklı yaşa (<https://edebiyatvesanatakademisi.com>, E.T. 02.07.2019).

Resul Civcık, “Sigara” şiirinde, sigaranın parayla alınan bir zehir olduğunu belirtir.

Yediğin nimetin faydası olmaz,

Vitamin besini bayar sigara.

Aç gözlü ganifsiz heybesi dolmaz,

Cebinden parayı soyar sigara.

Bir paket zehrinde onlarca para,

Eşine dostuna koyuyor ara,

Zehirler organın açarak yara,

Amansız dertlere koyar sigara (<https://www.edebiyatdefteri.com>, E.T. 03.07.2019).

Cengiz Aksu'nun “Sigara-Çağın Vebası” şiirinde sigara, ciğeri ve cebi delen ve sağlığı bitiren, verdiği zararı seyredip gülen bir illetir.

Sağlığındır sigarayla ölen,

Ciğeri ve cebi sağlam delen,

Sonra da seni seyredip gülen,

Sigaradan düşmeyin dillere (<https://www.edebiyatdefteri.com>, E.T. 03.07.2019).

Erdoğan Çalışkan'ın “Sigara” şiirinde, sigaranın maddi zararından ve içen kişiyi başkalarına muhtaç kılmasından bahsedilmektedir.

Bazen bulamadım, gazel sardırdım,

Çakmağa, pakete hamal erdirdin.

Yastık, yorgan, yatak küle verdirdin,

İkramın, ümidin yalan sigara.

Tenime, urbama koku sindirdi,

Para pul yetmedi, ocak söndürdü.

Nasıl bir tutkuymuş, başım döndürdü,

Muhannete muhtaç kılan sigara (<http://www.edebiyatevi.com>, E.T. 03.07.2019).

Sigarayı Bırakma

Sigara içildiği sürece artarak devam eden kanser gelişme ihtimalinin, sigara bırakıldığında azalması, sigara-kanser ilişkisinin kesin kanıtlarını ortaya koymaktadır. Sigara bırakıldıktan sonra kanser gelime riski beş yılda %50, on yılda %80 oranında azalmaktadır. Bilim ve teknolojideki son gelişmelere rağmen akciğer kanserinin tam olarak tedavi edilmesi konusunda çok fazla bir başarı elde edilememiştir. Gelecekte akciğer kanserinin insidansı azalacaksa bu, sigarayla mücadelede, özellikle çocuklar ve gençler arasında sigaranın yaygınlığının azalmasıyla başarılabacaktır (Karadağ, 2002). Başta gençler olmak üzere tüm insanların sigarayı bırakması, hastalıklara karşı alınacak en koruyucu tedbirdir.

Sigarayı bırakma, sigara ile ilgili çoğu şiirde öğütlenmektedir. Özellikle şiirlerin son dizeleri sigarayı bırakmanın önemine vurgu yapmaktadır.

Osman Karahasanoğlu, “Bak Öksürük Tutmuş” şiirinde, genç yaşta sigaraya alışma ve sigarayı bırakma üzerinde durmaktadır.

Ufacık gençlerin ağzında duman,

Böyle giderseniz, haliniz yaman.

Allah’ım kurtarsın, hem versin aman,

Bırak sigarayı, kurtul her zaman (<https://www.antoloji.com>, E.T. 03.07.2019).

Vedat Sadioğlu, “Sigarayı Bırak” şiirinde, 9 Şubat sigarayı bırakma gününü hatırlatmakta ve sigarayı bırakmayı önermektedir.

1987’den beri tüm dünyada,

Sigara bırakılır 9 Şubat’ta.

Bugün, “Sigarayı Bırakma Günü”

Bugün, “Tütüne Veda Günü”.

Bugün sigarayı bırak, kararlı ol,

Bugün tütünü bırak, sağlıklı ol.

9 Şubat’a dumansız gir,

Kendini ve çevreni sevindir (<https://www.antoloji.com>, E.T. 03.07.2019).

Selahattin Çoban, “Bırak Şu Meret Sigarayı...” şiirinde, sigarayı bırakma günü vesilesiyle her yaştan insana sigaranın verdiği zararı anlatarak sigarayı bırakma çağrısı yapar.

Dokuz Şubat sigarayı bırakma günü,
Unut artık kötü günleri, unut dünü.
İnsanın dünyada sağlığa olmalı yönü,
Yolun yakınından dön be güzel kardeşim.

Sigara, insanlığın başında beladır.
Mağdurlar çocuklar, amca, dayı, haladır.
Başka şekli yok, kokusu sanki heladır,

Yolun yakınından dön be güzel kardeşim (<https://www.edebiyatdefteri.com>, E.T. 08.07.2019).

Şükrü Öksüz, “Sigarayı Bırak” şiirinde, sigarayı bırakmayı ve sağlıklı yaşamayı öğütlemektedir.

İstemem sigara var ise kiraz,
İçenlerin tümü oldular maraz.
Hayatın değeri var ise biraz,

Sigarayı bırak sağlıklı yaşa (<https://edebiyatvesanatakademisi.com>, E.T. 08.07.2019).

Cengiz Aksu, “Sigara- Çağın Vebası” şiirinde, kendisinin de sigara içicisi olduğunu ve artık bu mereti bıraktığını anlatmaktadır.

Yıllarca içtim bu kötü mereti,
Dokuz yıldır terk ettim illeti.
Çok ezdin sigara bu milleti,

Git de daha gelme gündüzlere (<https://www.edebiyatdefteri.com>, E.T. 08.07.2019).

İbrahim Kilik, “Sigara” şiirinde, sigara içmenin bir gösteriş vesilesi olmasını eleştirerek sigarayı bırakmayı önerir, bırakmayanlara da beddua eder.

Sigara dediğin şey tellenir duman duman,

Kimisi hava için kimisi civa için.

Kapitalist sisteme gebedir bütün zaman,

Bilmem hayır dua mı “gelin bundan vazgeçin”,

Ya da hırsla inatla “zıkkımın perkin için”... (<https://www.edebiyatdefteri.com>, E.T. 09.07.2019).

Osman Yüksel, Tütün ile Tiryakinin Düeti şiirinde, sigara içen bir adamı sigara ile diyalog halinde anlatır. Yıllarca sigara içtiği için çeşitli hastalıklarla mücadele eden adam, geç de olsa sigarayı bırakmaya karar vermiştir.

TİRYAKİ

Bundan gayri içmiyorum

Boşadım seni sigara.

Savaş açtım kaçmıyorum

Boşadım seni sigara.

SİĞARA

Boşamakta çok geç kaldın

İnan beni sen tiryaki.

Benden nice dertler aldın

Bıraksan da sen tiryaki.

TİRYAKİ

Mide ülser, ciğer yara,

Heba oldu giden para.

Başka bir müşteri ara,

Boşadım seni sigara.

SİĞARA

Kendin ettin kendin buldun,

Bakkaldan paranla aldın.

Bak şimdi takatsiz kaldın,

İstersen dön yön tiryaki (<https://www.edebiyatdefteri.com>, E.T. 09.07.2019).

Hidayet Doğan, Tütün Belası şiirinde sigaranın zararlarını anlatır ve herkese sigarayı bırakma çağrısı yapar.

Ne anlar insanlar, bu sigaradan,

Acı bir lezzettir, ağzında kalan,

Hem kesene verir, hem sana ziyan,

Bıraksan kardeşim, yol yakın iken.

Uzun boylu içmem, yanında durdum,

Okulda odada, dumanla doldum.

Sonunda kalbimden, ben de vuruldum,

Bıraksan kardeşim, yol yakın iken (<https://www.edebiyatdefteri.com>, E.T. 20.12.2019).

Tartışma

Araştırma kapsamında incelenen şiirlerde çoğunlukla sigara ve tütünün hastalık ya da ölüm nedeni olması üzerinde durulmuştur. Sigara içmenin maddi zararı da şiirlerde vurgulanırken, sigara deyince akla gelen ölüm, şairlere yaşama bağlılığı çağrıştırmıştır. Sigara içmeye olumsuz bir bakış açısının hakim olduğu şiirlerde, sigarayı bırakma da önemli yer tutmaktadır.

İncelenen şiirlerde, tütün ve sigaranın sebep olduğu hastalığın daha çok kanser olduğu vurgulanmış, bazı şiirlerde özele inilerek akciğer kanseri tehlikesine dikkat çekilmiştir. Sigaranın verem ve kalp hastalıklarına yol açabileceği de şiirlerde vurgulanmıştır.

Araştırmada, aynı şiirde hem sigara ve tütünün zararlarından bahsedildiği, bunların hastalık nedeni olduğunun vurgulandığı hem de sigarayı bırakmanın önemi üzerinde durulduğu görülmüştür. Kısacası şairler, eserlerinde sigara ve tütünün zararlarını tek yönüyle ele almamış, bu zararlara çeşitli açılardan bakmışlardır. İncelemeye konu olan şiirlerin çoğu, “sigarayı bırak” başlığını taşımaktadır. Bu da sigaranın ya da tütünün zararlarından bahsetmeler de şairlerin asıl amacının, insanlara sigarayı bırakmak olduğunu göstermektedir.

İncelenen şiirlerden bazıları da tütün yetiştiricinin zorluğuna, tütünün, çiftçinin geçim kaynağı olmasına dikkat çekmektedir. Bu şiirlerde, tütün için “zehir” sıfatı kullanılmış, çiftçinin bu zehri istemese de yetiştirmek zorunda olduğu okuyucuya duyumsatılmıştır. Araştırmaya dahil edilen şiirlerden sadece bir tanesinde, farklı bir bakış açısı olarak, tütün kullanan insanların, maddi sıkıntı nedeniyle tütün alamadıklarında eşlerine şiddet uygulayabileceğine vurgu yapılmıştır.

Toplum sağlığını tehdit eden tütün mamulleri ile ilgili araştırmaların sayısı arttırılmalıdır. Literatür tarandığında, edebî eserlerde tütün ve sigara kullanımını inceleyen araştırma sayısının çok az olduğu görülmüştür. Bu konuda geniş kapsamlı çalışmalar, yüksek lisans ve doktora tezleri hazırlanmalıdır. Sadece şiirde değil, tüm edebiyat türlerinde tütün ve sigaranın nasıl işlendiği araştırılmalıdır. Şair ve yazarlar toplumun aynası ve eserleri de halkın sesidir. Edebiyat eserleri aracılığıyla tütün ve sigaranın sağlığa zararı estetik bir şekilde anlatılabilir ve anlatılmalıdır. İnsan sağlığı açısından ciddi bir tehdit olan tütün ve sigaranın olumsuz etkilerinin tüm iletişim araçlarıyla, etkili bir şekilde halka anlatılması, tüm toplumlar için büyük bir aciliyet ve önem arz etmektedir.

Etik Komite Onayı: Uygulanabilir değil.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadıklarını beyan etmiştir.

Ethics Committee Approval: N/A.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflicts of interest to declare.

Financial Disclosure: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynakça

- Akkaya, A. (2002). Sigaranın solunum fonksiyonlarına etkileri, Sigara ve Sağlık, Bursa: Uludağ Üniversitesi Basımevi.
- Aşut, Ö. (1993). Hekim ve Sigara, Ankara: Türk Tabipleri Birliği Yayınları.
- Bora, İ. (2002). Sigara ve nörolojik hastalıklar, Sigara ve Sağlık, Bursa: Uludağ Üniversitesi Basımevi.
- Bozkurt Zincir, S. , Zincir, N. , Aydın Sünbül, E. , ve Kaymak, E. , (2012). Sigara bağımlılığında mizaç ve karakter özelliklerinin bağımlılık düzeyleri ile ilişkisi, Journal of Mood Disorders, Volume: 2, Number: 4. [\[Crossref\]](#)

- Karadağ, M. (2002). Sigara ve akciğer kanseri, Sigara ve Sağlık, Bursa: Uludağ Üniversitesi Basımevi.
- Kaya, D. (1999). Âşık Ruhsatı, Genişletilmiş II. Baskı, Sivas: Sivas Belediyesi Yayınları.
- Kutlu, R. (2002). Sigara içenler arkadaşınızı tanıyor musunuz?, Konya: Selçuk Üniversitesi Vakfı Yayınları.
- Onat, A., (1986). Ya sigara ya sağlığınız, A'dan Z'ye Sigara, Türkiye Yeşilay Cemiyeti Genel Merkezi, İstanbul: Sel Matbaacılık.
- Özer, M. (2003). Sigara alışkanlığı, Aile ve Toplum, Yıl: 5 Cilt: 2 Sayı: 6.
- Pekşen, Y. (1995). Sigara içimi, tarihçe ve nedenleri, Sigaranın Sağlığa Etkileri ve Bırakma Yöntemleri, İstanbul: Logos Yayıncılık.
- Seyitoğlu, M. (2007). Türk edebiyatında tütün konulu şiirler, Tütün Kitabı, İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Uzunca, G. (2002). Tütünün tarihi, Sigara ve Sağlık, Bursa: Uludağ Üniversitesi Basımevi.
- Ülgen, E. (2007). Şemsi Yastıman ve Tütüname'si (Harap Etti Tütün Beni), Tütün Kitabı, İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Yeğin, M. (1992). Sigara dumanının arkasındaki gerçek, Sigara Raporu (A'dan Z'ye Sigara 2), Türkiye Yeşilay Cemiyeti Genel Merkezi, İstanbul: Sönmez Neşriyat Matbaası.
- Yılar, Ö. (2015). Halk Bilimi ve Eğitim, Ankara: Pegem Akademi.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2000). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri, Ankara: Seçkin Yayınları, Ankara.
- <https://www.antoloji.com> Erişim Tarihi: 17.12.2019
- <https://www.edebiyatdefteri.com> Erişim Tarihi: 15.12.2019
- <https://edebiyatvesanatakademisi.com> Erişim Tarihi: 08.07.2019
- <http://www.edebiyatevi.com> Erişim Tarihi: 03.07.2019
- <https://www.cnnturk.com> Erişim Tarihi: 28.05.2019